

סימן ה'

משנה מדעת בעל השמחה

המקרה: ראובן רצה לחתן את בנו, ופנה לידידו שמעון שהיה בעל אולם שמחות, ושאל אותו כמה עולה מנה. הוא ענה שבדרך כלל מנה עולה 200 ₪, אך לך, ידידי, אני אעשה ב-150 ₪. אמר ראובן לשמעון, שהוא צריך 100 מנות גלאט, ואמר לו שמעון שמנות הגלאט יעלו לו 200 ₪, כמו מנה רגילה. ראובן סמך באופן מוחלט על ידידו בעל האולם, והאירוע עבר בצורה רגועה ושלווה.

למחרת, התייצב אביו של החתן ושילם על כל האירוע, כפי מה שסיכמו ביניהם. תוך כדי הדיבורים התברר לאבא מפי המשגיח, שכל המנות היו כשרות רגילה, ובעל האולם לא עמד בדיבורו לספק 100 מנות גלאט. פנה ראובן לבעל האולם וסיפר לו שהייתה לבנו עוגמת נפש גדולה מכך, והוא ספג כעסים מצד הבחורים ורבני הישיבה, עד כדי שהם אמרו שהם לא היו אוכלים כלל, ולכן ראובן מבקש בחזרה את המחיר של כל ה-100 מנות גלאט. להגנתו טען שמעון שהתרחשה טעות במטבח, ואין אני צריך להחזיר לך כלל, כי הרי עשיתי לך הנחה על כל המנות, וגם על הגלאט עשיתי לך הנחה ולכן אין לך זכות לתבוע אותי.

השאלה: עם מי הצדק על פי דין התורה – ראובן או שמעון?

א. מכר מאכל ולאחר אכילתו נתברר שהוא אסור מדאורייתא

תשובה: השו"ע (סי' רל"ד סע"ב) פוסק על פי הגמרא בבכורות (כ"ז ע"א), שאם אדם מכר לחבריו בשר, ולאחר שהם אכלו אותו התברר שהבשר טרף – "מה שאכלו אכלו ומחזיר להם הדמים, ומה שלא אכלו יחזיר להם הבשר והוא יחזיר להם הדמים". כלומר, המקח מתבטל וצריך המוכר להחזיר להם את הכסף של מה שאכלו כבשר טרף, ואת הבשר שנשאר יחזירו למוכר.

וביאר הסמ"ע, שאע"פ שהם נהנו מרכושו של המוכר באכילת הבשר, בכל זאת הם רשאים לתבוע את כספם, וזאת משני טעמים:

א. אכילה שכזו איננה הנאה, כי הוא מצטער על מה שאכל, ואם היה יכול היה פולט את האוכל הטרף שהוא אכל.

ב. כיון שהכשיל יהודים באכילת בשר טרף, קנסו את המוכר להחזיר את הכסף.

ונפקא מינה בין הטעמים תהיה, אם הוא מכר בשוגג, שלפי הטעם הראשון גם במקרה כזה הוא צריך להחזיר את הכסף כי הקונים לא נהנו, אך לפי הטעם השני אין צריך להחזיר, כי לא קונסים את מי שמכר בשוגג.

נפקא מינה נוספת, אומר בעל נתיבות המשפט (סק"ב), במקרה שהקונה עירב את הבשר הטרף שקנה עם עוד שישים חתיכות בשר כשר. לפי הטעם הראשון, במקרה שכזה כיוון שהאיסור התבטל בשישים אין לו סיבה להצטער. אך לפי הטעם השני, כיון שגרם לו לעבור על הדין של ביטול איסור לכתחילה, לכן גם במקרה שכזה קנסו אותו.

ב. מכר מאכל ולאחר אכילתו נתברר שהוא אסור מדרבנן

אמנם בסעיף ג' ממשיך השו"ע ואומר, שאם אדם מכר לחברו דבר שאסור רק מדברי סופרים, אם היה האוכל קיים מחזיר לו את הדמים, אך אם כבר אכל אין המוכר מחזיר לו כלום.

כלומר, קיים הבדל בין איסור דאורייתא לאיסור דרבנן. אם מכר לו איסור תורה, צריך המוכר להחזיר לו את כל הכסף כולל מה שכבר אכל. אך אם מכר לו איסור דרבנן, כגון שלא הפרישו תרומות ומעשרות מסלט הירקות שבמנת הפלאפל, אין הוא צריך להחזיר לו את הכסף של מה שאכל.

והקשה הש"ך (יו"ד סימן קי"ט), מדוע אין צריך להחזיר לו לכל הפחות את ההפרש בין בשר כשר לבשר שאיננו כשר. לדוגמה, אם אדם מכר לחברו יין, והתברר שביקב היו גויים שנגעו ביין והוא הפך ליינ נסך. יין כזה שווה בשוק פחות מיינ כשר, כי הרי פלח השוק שלו רחב יותר. ואם כן, למה שהמוכר לא יחזיר לו את ההפרש בין יין כשר ליינ נסך, ומדוע כתב שו"ע שאין צריך להחזיר לו שום דבר?

מתרץ הש"ך, שחכמים לא גזרו איסור כדי להוציא ממון, ולעניין ממון העמידו על דין התורה שהמאכל כשר.

ג. יסודו של הנתיבות בדיני דרבנן

והנתיבות (סק"ג) תירץ תירוץ שהוא יסוד גדול בדיני דרבנן: "דאף דבאיסורי תורה אפילו אוכלן בשוגג צריך כפרה ותשובה להגן על הייסורים, מ"מ באיסור דרבנן אין צריך שום כפרה, וכאילו לא עבר דמי, דאינו עונש כלל על השוגג באיסור דרבנן והרי הוא להאוכל כאילו אוכל כשירה, והרי נהנה כמו מן הכשירה ומשום הכי צריך לשלם כל דמי הנאתו".

כלומר, ישנו הבדל גדול מאד בין איסורי תורה לאיסורי דרבנן. כשאדם עבר על איסור תורה, גם אם הוא עשה זאת בשוגג, הוא צריך תשובה וכפרה להגן עליו מן הייסורים, אך אדם שעבר על איסור דרבנן בשוגג אין הוא צריך תשובה וכפרה.

מהו הטעם לכך? מבארים האחרונים, שאיסורי תורה הם איסורי 'חפצא' ואיסורי דרבנן הם איסור 'גברא'. כלומר, כשהתורה אומרת שאסור לאכול מאכל מסוים, פירוש הדבר שהחפץ עצמו הוא איסור, כאילו זה רעל, ולכן גם אם אכל בשוגג צריך תשובה, כי במציאות אכל רעל. אך איסורי דרבנן, מן התורה הם מותרים, ורק חז"ל אסרו מגזירה שמא יבואו לאיסורי תורה, ולכן הם לא הפכו את המאכל לחפץ של איסור אלא אסרו על האדם לאכול. והביאור הוא, שמקור התוקף של איסורי דרבנן הוא איסור 'לא תסור' שציוותה אותנו התורה לא לסור מדברי רבותינו, ולכן מקור התוקף של איסורי דרבנן הוא חוסר הציות לדברי חכמים, ולא האיסור יין נסך, או חוסר הפרשת תרומות ומעשרות מירקות וכיו"ב. וכיוון שכל התוקף של איסורי חכמים הוא הציות לחכמים, ממילא ברגע שלא עשה כן במזיד אלא בשוגג, אין הוא צריך תשובה כי הוא לא זלזל בדברי חכמים.

ד. דעת החולקים על הנתיבות

אך יש חולקים על הנתיבות.

הרמ"א (יו"ד סי' קכ"ג סעכ"ו) כותב, שמי ששתה יין נסך בשוגג יתענה חמישה ימים, וכתבו האחרונים, שגם בסתם יינם צריך להתענות. ובשו"ת חיים שאל מספר, שפעם רבי חיים ויטאל שתה יין עם יהודי שהתאסלם וחזר בתשובה. לאחר מכן, בא אליו רבו, האר"י הקדוש, ואמר לו אתה שתית סתם יינם כי הוא לא חזר בתשובה שלימה, ונמצא שיינו אסור בשתייה כדין כל יין של מחלל שבת בפרהסיא. שאל אותו רבי חיים ויטאל מה עליי לעשות כדי לכפר על עוונתי, וענה לו האר"י: עליך להתענות

ע"ג תעניות (כמניין הגימטריה של "יין" כולל סכום האותיות). ומבואר, שגם על איסור דרבנן בשוגג צריך תשובה וכפרה, וזהו שלא כדברי הנתיבות.

וכן מצינו בגמרא בראש השנה (י"ח ע"ב) שמספרת על תנאים שהתענו בטעות בחנוכה, ואמרו להם חכמים שהם צריכים להתענות תענית נוספת, כדי לכפר על כך שהתענו בחנוכה.

וכן איתא בחולין (ז' ע"א), שלא ייתכן שאמורא אכל פירות שאינן מעושרים אפילו באיסור דרבנן, כי 'אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם של צדיקים'. ואם כדברי הנתיבות, הרי כל איסורי דרבנן בשוגג אינם איסור כלל. וכן מצינו במשנה במסכת תרומות (פ"א) שאדם שאכל תרומה של פירות צריך לשלם קרן וחומש, והרי חומש בא לכפר, ותרומת פירות אינם אלא מדרבנן, ומדוע צריך כפרה.

סוף דבר, לא יצא הדבר מידי מחלוקת, אך בכל זאת יש בדברי הנתיבות כדי לנחם יהודים הלומדים הלכה ומתברר להם לפתע פתאום שעד היום הם טעו בהלכה, כדיני דרבנן, ועשו שלא כדין, שלפי הנתיבות כיוון שהדבר היה בשוגג אין עליהם מזכרת עוון.

עכ"פ, לפי הנתיבות אם אדם מכר לחברו איסור דרבנן, אין הקונה עובר שום איסור ולכן אין המוכר צריך להחזיר לו את הכסף של מה שאכל. ואם כן, במקרה שלנו כיוון שמנה שאיננה גלאט בוודאי שאיננה אסורה מן התורה, לא יצטרך בעל האולם להחזיר לו את הכסף.

וכך מבאר הרמ"א, שאם מכר לו בהמה שלא נבדקה, דינה כאיסור דרבנן. וביאר הסמ"ע, שמן התורה אין צריך בדיקה, כי מעמידים את הבהמה בחזקת כשירה, ורק חכמים הצריכו לחוש למיעוט המצוי שיש טריפות. ובמיוחד אם המדובר היה בעופות, שגם למחמירים לאכול מהדרין בוודאי שהאיסור הוא רק מדרבנן.

ה. נתן מוצר אחר מהמובטח

אך לאחר העיון נראה, שאין הנידון שלנו דומה למקרה של השו"ע והנתיבות.

להמחשת החילוק ניתן דוגמה: אם הם היו מסכמים על פרגיות, ובעל האולם הביא להם שווארמה הודו במקום הפרגיות, ודאי שיצטרך להחזיר להם, מפני שזהו מוצר אחר. כל מה שהשו"ע דיבר זה כאשר התברר שהיא טריפה, והעסקה יצאה לפועל כי

לא עבר על איסור כשאכל את המאכל, אך אם הביא לו מוצר אחר אין כאן בכלל מקח.

בסימן רל"ג כותב השו"ע, שאם מכר לו מין ממיני פירות, ונתן לו מין אחר, אין כאן מכר ומחזיר לו את כספו. כגון אדם שמכר לחברו חרסינה אחרת ממה שהם סיכמו, הקונה יכול לבטל את העסקה, כי אין זה המוצר שהוא רצה. וכן במקרה שלנו, בעל השמחה ביקש בשר בהכשר הרב מחפוד ובעל האולם נתן לו בשר אחר, אם כן זה לא המוצר שהוא רצה ועליו הוא הסכים לשלם.

כלומר, במקרה של השו"ע (בסי' רל"ד) זהו אותו מוצר, רק שהוא אסור מדרבנן, ולכן אין הוא יכול לבטל את העסקה, כי המוצר הוא אותו מוצר ואיסור הוא לא עבר. אך כאן, הוא קיבל מוצר אחר ממה שביקש, ולכן בעל האולם יצטרך להחזיר לו את ההפרש בין מנת מהדרין למנה רגילה.

ו. סיכום

בעל האולם יצטרך להחזיר לבעל השמחה את ההפרש בין מנות המהדרין למנות רגילות.